

УДК 330.111.66:65011.7(477)

О. О. Бондаренко,
к. т. н., проф., Київський національний університет технологій та дизайну
Н. С. Субботіна,
магістр, Київський національний університет технологій та дизайну

ПРИЧИНИ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ

О. Bondarenko,
Candidate of Engineering Sciences ,Prof., , Kyiv national university of technologies and design
N. Subbotina,
master, Kyiv national university of technologies and design

CAUSES AND SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF ENTERPRISES BANKRUPTCY

У статті досліджені передумови банкрутства підприємства, фактори, які впливають на виникнення неплатоспроможності та банкрутства підприємства, сформульовані соціально-економічні наслідки, до яких призводить банкрутство підприємств.

The article investigates the prerequisites enterprise bankruptcy, the factors influencing the occurrence of insolvency and enterprise bankruptcy, articulated social and economic consequences that brings enterprise bankruptcy.

Ключові слова: банкрутство, фактори, що обумовлюють банкрутство, соціально-економічні наслідки банкрутства.

Key words: bankruptcy, the factors that contribute to bankruptcy, social and economic consequences of bankruptcy.

Сучасні умови соціально-економічного розвитку, продовження та поглиблення кризових явищ, недосконалість податкового законодавства, нераціональна фінансово-кредитна політика держави обумовлюють зміни у структурі економіки та впливають на фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання. Аналіз статистичних даних, починаючи з 2010 року, щодо підприємств, які одержують збитки, характеризує економічну ситуацію таким чином: 2010 рік — 36,8% підприємств від їх загальної кількості працювали зі збитками, які обчислюються сумою 90883,7 млн грн.; 2011 рік — відповідно 36,0%, збитки — 90347,7%; 2012 рік (січень-вересень) — 39,1%, збитки — 82764,9 млн грн.; 2013 рік (січень-березень) — 45,3%, збитки — 44008,1 млн грн.

Умови здійснення економічної діяльності та чинники, які на неї впливають, показують, що в суспільстві не завжди з достатнім рівнем вірогідності прогнозуються наслідки економічних явищ, характерних для сьогодення, тим більше не досліджується досить глибоко їх природа.

Аналіз статистичних матеріалів підтверджує наявність передумов збиткової діяльності бізнесу та показує тенденцію до потенційного зростання числа збиткових підприємств, що обумовлює можливості ймовірного банкрутства частини збиткових підприємств.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження проблеми банкрутства залишається актуальним і дає можливість глибше акцентувати увагу не тільки на дослідженні понятійного апарату та методів визначення ймовірності банкрутства підприємств, а розглянути питання, на які в опублікованих результатах дослідження зверталось недостатньо уваги. Найменш дослідженими сьогодні є фактори, які спричиняють умови неплатоспроможності та ймовірного банкрутства та їх соціально-економічні наслідки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблеми банкрутства підприємств та їх наслідків займалися багато зарубіжних та вітчизняних науковців та практиків: Е. Альтман, П. Друкер, Дж.М. Кейнс, П. Самуельсон, А. Таффлер, О. Бланк, Б. Губський, М. Чумаченко, О. Базилінська, О. Терещенко, С. Беляєв, Л. Лигоненко, В. Федюрко, О. Подольська, Н. Заярна та інші. Спектр питань, які досліджувалися, досить широкий. Найбільша увага в сучасних дослідженнях банкрутства приділялася причинам виникнення, ймовірності виникнення банкрутства, методам і підходам до оцінювання ймовірності банкрутства, питанням регулювання банкрутства господарюючих суб'єктів, антикризовому управлінню суб'єктами господарювання.

Разом з тим, як зазначають автори Заярна М.Н. та Мігальчик Р.І. в опублікованих результатах проведених досліджень, відсутній єдиний підхід до регулювання банкрутства підприємств та відновлення їх платоспроможності. Ці проблеми ще недостатньо досліджені, а застосування зарубіжного досвіду в умовах української економіки не дає об'єктивних результатів [2].

Більшість дослідників проблем банкрутства підприємств розглядають фінансові та правові аспекти цієї проблеми і не торкаються питань його взаємозв'язку з соціально-економічними наслідками, які виникають безпосередньо та носять віддалений у часі характер. На нашу думку, у наукових працях недостатньо приділено уваги питанням, які пов'язані з соціально-економічними наслідками банкрутства та соціально-психологічним кліматом, що виникає на підприємствах, де запроваджується процедура банкрутства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

З огляду на вивчення накопиченого досвіду щодо дослідження банкрутства господарюючих суб'єктів та можли-

Таблиця 1. Внутрішні фактори виникнення неплатоспроможності підприємств та наслідки їх впливу

Фактори, що обумовлюють неплатоспроможність підприємства	Вплив факторів на результати діяльності підприємства
Виробничі фактори	
1. Висока питома вага застарілого устаткування та низькі темпи оновлення технологічного парку	Низька продуктивність устаткування, зниження якості продукції, недостатні можливості розширення асортименту продукції та підвищення його конкурентоздатності
2. Низький рівень використання наявного устаткування	Нераціональне використання фонду робочого часу, штучне збільшення нормативного терміну експлуатації устаткування
3. Застосування застарілих технологій виробництва	Зниження якості та конкурентоздатності продукції, збільшення витрат на виробництво
4. Низький рівень комп'ютеризації виробництва	Відсутність можливостей оперативно вносити зміни в технологічні процеси та процеси прийняття управлінських рішень
5. Недостатній рівень застосування сучасних конкурентоздатних та натуральних матеріалів для виготовлення продукції підприємства	Звуження асортименту продукції та кола її покупців, що обумовлює зниження обсягів реалізації і, як наслідок, фінансових результатів діяльності
Фінансово-інвестиційні фактори	
1. Неефективна фінансова стратегія або її відсутність	Непрогнозовані фінансові результати та неможливість раціонально спрямовувати та використовувати фінансові ресурси
2. Нераціональна структура капіталу	Знижує платоспроможність підприємства
3. Низька ліквідність активів підприємства	Неможливість вчасно погасити заборгованість підприємства перед постачальниками та кредиторами
4. Зростання дебіторської заборгованості	Негативно впливає на фінансовий стан підприємства
5. Висока доля залучення кредитів короткострокового призначення	Нераціональна структура капіталу та загроза невчасно покрити свої зобов'язання
6. Недостатнє залучення інвестицій	Спад інвестиційної діяльності, що проявляється через неможливість оновлювати техніку та технології, які призводять до зниження продуктивності праці та загальних результатів діяльності підприємства
7. Нераціональне використання та розподіл інвестиційних ресурсів	Розпорошення інвестиційних ресурсів у часі та просторі обумовлює неможливість досягнення бажаного результату у всіх сферах діяльності підприємства
8. Використання позик на фінансово не вигідних умовах	Обумовлює додаткові необґрунтовані витрати, що робить продукцію неконкурентоздатною за цінами
9. Збільшення фінансових витрат	Знижує попит на продукцію через зростання цін та зменшує кінцевий результат діяльності підприємства
10. Зниження показників рентабельності	Обумовлює недостатню ефективність діяльності підприємства
11. Недостатня капіталізація доходів	Призводить до нераціонального перерозподілу отриманих доходів, більша частина яких не інвестується у розвиток та розширення виробництва, а осідає в кишенях власників
Організаційно-економічні фактори	
1. Нераціональна асортиментна політика	Звужує асортимент продукції, виділяє найбільшу питому вагу продукції з високими цінами, що знижує попит на неї
2. Низький рівень менеджменту та маркетингу	Робить нераціональною організаційну структуру підприємства, призводить до втрати ринків збуту та постачальників
3. Відсутність або нераціональна кадрова політика	Не передбачає навчання та розвиток персоналу, що проявляється в недостатньому рівні кваліфікації та компетентностях працюючих
4. Низький рівень кваліфікації всіх категорій персоналу	Знижується продуктивність і якість праці та продукції, що обумовлює низьку заробітну плату та відтік кадрів
5. Відсутність інституту підвищення кваліфікації усіх категорій персоналу	Знижує якість роботи та продукції, прийнятих рішень, які через недостатню компетентність персоналу наносять втрати підприємству
6. Низький рівень організації праці та її нормування, мотивування та стимулювання персоналу	Нераціональне використання робочого часу, необґрунтовані витрати робочого часу, зниження продуктивності праці та збільшення витрат на усі види ресурсів
7. Недостатній стан розвитку контролінгу на підприємстві	Призводить до неналежного планування та контролю за діяльністю підприємства та до зниження ефективності його функціонування
8. Відсутність або неналежний контроль за витратами	Впливає на конкурентоздатність продукції та фінансові результати роботи підприємства
9. Супротив чи небажання персоналу до впровадження інновацій у всіх сферах діяльності підприємства	Обумовлює застійні та кризові явища у середині підприємства
Правові фактори	
1. Нераціональна структура юридичної служби	Відсутність можливості оперативно впливати на процеси у діяльності підприємства
2. Недостатній рівень кваліфікації та досвіду роботи працівників юридичної служби	Зниження рівня якості юридичного супроводу діяльності
3. Відстороненість юридичних служб від процесів управління	Втрачені можливості щодо оперативного реагування на ситуацію

вого відновлення процедури їхньої платоспроможності вважаємо доцільним провести дослідження, що пов'язані з вивченням причин та соціально-економічних наслідків банкрутства, соціально-психологічного клімату, що виникає на підприємствах, де запроваджується процедура банкрутства.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" визначає поняття "банкрутство" наступним чином: банкрутство — це визначена господарським судом неспроможність боржника

відновити свою платоспроможність та задовольнити вимоги судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [1]. Цим Законом, який є прогресивним законодавчим актом у галузі господарського права, повинні врегульовуватися трудові відносини між працівниками та неплатоспроможним підприємством, а також встановлюється правовий статус керівництва неплатоспроможним підприємством.

До настання моменту неплатоспроможності чи збиткової діяльності проходить певний етап в діяльності підприємства і на усіх етапах діяльності підприємства ним управляють. Управління здійснюється загальноприйнятими

ми методами із застосуванням різних підходів, але від рівня кваліфікації керівника (власника чи уповноваженого ним), знання ним економічних законів, їх взаємодії, причинно-наслідкових зв'язків, практичного управлінського досвіду та стратегічного мислення залежатимуть результати діяльності конкретного господарюючого суб'єкта.

Перш ніж говорити про соціально-трудові відносини, які виникають на підприємстві за будь-якої економічної ситуації, проведемо аналіз факторів, що обумовлюють виникнення кризової ситуації на підприємстві.

Багато дослідників вивчали причини виникнення неплатоспроможності підприємств та їх банкрутства [3—6]. Автори не завжди сходяться щодо переліку причин виникнення неплатоспроможності та можливого банкрутства. Як стверджує автор [4], фактори неплатоспроможності українських підприємств необхідно поділити на зовнішні та внутрішні та групувати їх таким чином: серед зовнішніх автор пропонує виділити такі групи факторів, як економічні, політичні, демографічні та природні; до внутрішніх він відносить виробничі, фактори з управління, планування, контролю.

На нашу думку, таке групування факторів є раціональним, але не достатнім: планування та контроль є функціями управління, тому виділяти їх в окрему групу вважаємо недоречним. Серед внутрішніх факторів було б доречним умовно виділити групи факторів у таких сферах діяльності підприємства, де вони проявляються: виробнича; фінансово-інвестиційна; організаційно-економічна, правова. Є сенс погодитись з думкою Троць І.В. [4] про те, що причини виникнення банкрутства підприємства лежать у основі виду банкрутства, що є важливим моментом в процесі діяльності підприємства та повинно враховуватися при розробці програми антикризового управління у випадку банкрутства. Варто погодитися з думкою автора про те, що зовнішніми факторами необхідно управляти, але не усі з них можуть бути керованими з боку підприємства. Тому зосередимо свою увагу на більш детальному дослідженні внутрішніх факторів (табл. 1), якими може управляти підприємство, та їх впливу на результати його діяльності.

Перелічені фактори не є вичерпаними, оскільки зміни в соціально-економічному середовищі обумовлюють можливість появи нових, що їх доповнюватиме. Однак, звернемо увагу на ситуацію всередині підприємства стосовно регулювання трудових відносин при банкрутстві підприємства.

Відомо, що держава гарантує збереження та захист трудових прав працівників неплатоспроможного підприємства. Як правило, неплатоспроможність підприємства формується протягом певного періоду його функціонування, хоча можуть виникати форс-мажорні обставини, які водночас роблять підприємство банкрутом. На початковому етапі формування неплатоспроможності підприємство починає змінювати умови праці трудового колективу, не завжди дотримуючись чинного законодавства: робота з неповним робочим днем чи тижнем, що обумовлює нижчий рівень заробітної плати; вимушені відпустки без збереження заробітної плати; примушення до подачі заяв про звільнення за власним бажанням; зростання заборгованості із заробітної плати тощо. Ще до порушення судом справи про банкрутство на підприємстві виникають особливі трудові відносини, які повинні регулюватися відповідно до чинного трудового законодавства.

Підприємство, проти якого порушується провадження у справі про банкрутство та призначено процедуру роз-

порядження майном, ще не визнано банкрутом і невідомо, якою буде наступна процедура — санація або ліквідація підприємства боржника. Але соціально-психологічний клімат у колективі, законні претензії членів трудового колективу загострюють соціально-трудові відносини і часто призводять до виникнення конфліктів, локаутів, забастовок тощо. Автор [7] вважає, що для попередження виникнення таких ситуацій при розробці колективного договору у розділі "Зміни в організації виробництва та праці" доцільно передбачати підрозділ про порядок зайнятості працівників підприємства у разі простою, у разі порушення провадження у справі про банкрутство та призначення процедури розпорядження майном та визначити порядок надання таких відпусток, строки та порядок компенсації.

З правової точки зору це добре, але для працівника, по суті, це змінює дуже мало. Зниження заробітної плати, відпустки без збереження заробітної плати, примусові звільнення загострюють соціально-економічні проблеми як в суспільстві, так і впливають на відносини в кожній сім'ї, яка опинилася в такій ситуації. Зростання числа безробітних, які формально є зайнятими громадянами, призводить до соціальної напруги та пошуку неформальної зайнятості, що обумовлює виникнення цілої низки проблем іншого характеру.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, банкрутство підприємства, незалежно від причин, які його обумовили та який вид банкрутства сформували, має великі соціально-економічні наслідки і, частіше за все, негативні, оскільки це стосується не тільки капіталу, але й працівників та їх зайнятості. Тому дослідження цих процесів та удосконалення чинного законодавства потребують подальшого розвитку.

Література:

1. Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 14 травня 1992 року № 2343-XII / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
2. Заярна Н.М., Мігальчик Р.І. Підходи до регулювання банкрутства господарюючих суб'єктів з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду // Інноваційна економіка. — № 1. — 2013 (39). — С. 312—315.
3. Нескородева І.І., Тереванесова О.Ю. Сучасні тенденції банкрутства підприємств в Україні та шляхи їх вирішення // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2011. — № 36. — С. 187—192.
4. Троць І.В. Визначення поняття банкрутства та причини його виникнення у сучасних умовах розвитку // Вісник Дніпропетровського університету. — 2011. — Вип. 5(2). — С. 221—228.
5. Ларіонова К.Л., Капінос Г.І. Аналіз особливостей та сучасного розвитку інституту банкрутства та фінансового оздоровлення суб'єктів господарювання Хмельницької області // Вісник Хмельницького національного університету. — 2006. — № 4. — Т. 3. — С. 50—55.
6. Фурман Т.Ю., Прокопович Н.І. Причини банкрутства та механізми його запобігання на підприємстві // Економічні науки. — 2008. — № 10.
7. Кузьмук В. Особливості регулювання трудових відносин при банкрутстві підприємства // Праця і закон. — 2004. — № 9—10 (33—34).

Стаття надійшла до редакції 12.07.2013 р.